

Høringsuttalelse fra Kompetanесenter for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri for Helseregion Sør-Øst – NOU 2010: 3 ”Drap i Norge i perioden 2004-2009”

Vedlegg IV :

Forskning på drapssaker / granskning av drapssaker

Departementet ber høringsinstansene særlig kommentere bla utvalgets anbefaling om å etablere en permanent ordning for forskning på drap (rapportens pkt 16.2.11).

1. Om forskningsmaterialet: Kvalitet og rettssikkerhet ved forskning på drap

1.1. Siktet / tiltalt / domfelt

Ved undersøkelser av kriminalitet står forskeren overfor ulike valg. Et av valgene omhandler datamaterialet. Dreier det seg om et straffesaksmateriale står forskeren overfor valget mellom å bygge på

- 1) siktet-materiale,
- 2) tiltalt-materiale
- 3) domfelt-materiale.

Et domfelt-materiale representerer størst sikkerhet for at materialet inneholder faktiske gjerningspersoner, mens et siktet-materiale inneholder minst sikkerhet for at materialet inneholder faktiske gjerningspersoner. En siktelse tilkjennegir som hovedregel ikke annet enn at påtalemyndigheten på et gitt tidspunkt av etterforskningen har ansett det som mer sikkert at vedkommende er gjerningspersonen, enn at vedkommende ikke er gjerningspersonen (jfr jussens begrep sannsynlighetsovervekt). Ikke alle siktede blir tiltalt, ikke alle tiltalte blir domfelt, og ikke alle domfelte blir domfelt etter det straffebud de var siktet/tiltalt etter. Det er derfor betydelige betenkeligheter ved å legge til grunn at en siktet person er en gjerningsperson. Det sikreste man kan si om et siktet-materiale er at det sannsynligvis inneholder et ukjent antall uskyldige, og at andelen uskyldige kan være betydelig større enn i et domfelt-materiale.

Også et domfelt-materiale kan vise seg å inneholde uskyldige (jfr ”Fritz Moen-saken”).

Dersom forskeren velger et domfelt-materiale representerer rettskraftige dommer det nærmeste vi kommer en solid kvalitetssikring av at forskningsmaterialet faktisk omhandler gjerningspersoner.

Det fremstår som forskningsetisk problematisk å ikke benytte det materialet som er best kvalitetssikret. Videre blir kvaliteten på forskningsresultatene beheftet med usikkerhet ved å bruke et siktet-materiale, fordi et ukjent antall ikke tilhører fenomenet som søkes kartlagt.

I tillegg kan enhver bruk av et siktet-materiale være problematisk i forhold til uskyldspresumpsjonen. EMK har i artikkel 6 pkt 2 formulert uskyldspresumpsjonen slik; ”Enhver som blir siktet for en straffbar handling, skal antas uskyldig inntil skyld er bevist etter loven”.

Dersom forskeren i størst mulig grad ønsker å forsikre seg om at det aktuelle forskningsmaterialet faktisk er fra gjerningspersoner, og at disse gjerningspersonene faktisk har begått den type kriminalitet som forskningsprosjektet søker å belyse, er et domfelt-materiale det metodisk sett opplagte valget.

Olsen-utvalget (pkt 5.1, s. 29, 1. spalte) tar et standpunkt som bør være norm for ethvert forskningsprosjekt basert på straffesaksopplysninger; ”Utvalget legger til grunn at bare saker hvor det juridisk var endelig avklart at noen hadde tatt liv, skulle inkluderes i utvalgets undersøkelse.” Standpunktet er kortfattet begrunnet under pkt 4.1.1 (s. 21, 1. spalte); ”Videre har det vært en grunnleggende forutsetning at saken er oppklart, i den forstand at det er

identifisert hvem som har forårsaket dødsfallet. Drapssaker hvor ingen gjerningsperson er funnet, faller utenfor utvalgets arbeidsområde. Det tilligger heller ikke utvalget å ta stilling til uavklarte ansvarsforhold. Utenfor faller således saker hvor mistenkte/siktede/tiltalte bestrider faktisk tilknytning til saken, og det ikke foreligger rettskraftig domsavgjørelse vedrørende ansvarsforholdet.”

Den omtale som utvalget gir av tidligere forskningsbaserte drapsundersøkelser i Norge (pkt. 3.1, s. 15 flg.) kan etterlate tvil om valg av materiale. Dersom det er benyttet et siktetmateriale kan det bli stilt spørsmål ved forskningsresultatenes begrepsvaliditet. I så fall er det også grunn til å stille spørsmål ved studienes eksterne validitet; om de bør tjene som sammenligningsgrunnlag for utvalgets funn og for fremtidig forskning.

1.2. Om STRASAK som kilde

Utvalget redegjør (pkt 4.1.2, s.21, 1. spalte flg.) for arbeidet med ”å finne” de aktuelle straffesakene. Som det fremgår her er STRASAK ”den eneste databasen med en komplett oversikt over alle aktuelle straffesaker i Norge. Både den nasjonale drapsstatistikken fra Kripos og den nasjonale kriminalstatistikken fra Statistisk sentralbyrå (SSB) bygger på data fra STRASAK.”

Utvalget gjør videre rede for et svært sentralt funn (pkt 4.1.2, s.21, 2.spalte); ”Det kom raskt frem at det grunnet feilkodinger i STRASAK var et stort antall av sakene fra uttrekket hvor fornærmede ikke var død som følge av den kriminelle handlingen.”

Internt i politi og påtalemyndighet har feilkodinger i STRASAK vært et velkjent problem. I forskningssammenheng er det verdt å merke seg at STRASAK, som den eneste ”nøkkelen” til ”å finne” bestemte sakstyper og som den eneste kilden til norsk nasjonal kriminalstatistikk, holder en kvalitet som medfører at databasen kan være uegnet til begge deler.

2. Om vilkårene for å utføre forskning på drap – og annen kriminalitet

Helseforskningsloven ble innført med virkning fra 01.07.09. Etter loven skal enhver ”medisinsk og helsefaglig forskning” på ”helseopplysninger” forhåndsgodkjennes av Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskning (REK). Den nasjonale komité for medisinsk og helsefaglig forskning (NEM) er klageinstans.

REK har uten noen nærmere drøftelse lagt til grunn at forskning på straffesaksopplysninger, hentet fra straffesaksdokumenter, er fremleggelsespliktig for REK. Deretter har REK uten noen nærmere drøftelse lagt til grunn at et grunnvilkår for klassisk medisinsk forskning, nemlig samtykke fra pasienten, medfører at det må innhentes samtykke fra domfelte ved rettspsykiatrisk forskning (se REK Sør-Øst D, ref. 2009/1433, vedtak av 02.02.10 og brev av 20.09.10, eksemplene berører forskningsprosjektet nevnt i rapportens pkt 3.2.3).

REK/NEM har hittil, i liten eller ingen grad, vært villig til å drøfte konsekvensene av

- at lovens forarbeider ikke gir noen holdepunkter for REK/NEM var tiltenkt en rolle ved forhåndsgodkjennelse av forskning på sensitive opplysninger fra straffesaksdokumenter
- at andre hensyn gjør seg gjeldende for straffesaker enn for pasientbehandling
- at alle forskningsprosjekter som skal bygge på opplysninger fra straffesaker uansett må forhåndsvurderes av et meget kompetent fagmiljø, bestående av riksadvokatembetet og Rådet for taushetsplikt og forskning, jfr strpl § 61e
- at disse ikke har satt samtykke fra domfelte som et vilkår for forhåndsgodkjennelse

Dersom det er ønskelig med forskning på drap (og annen kriminalitet) hvor opplysninger fra straffesaker inngår i forskningsmaterialet, er det nødvendig med en avgrensning av REKs mandat. Vi kan ikke se noen grunn til at REK skal dobbeltbehandle og eventuelt overprøve vurderinger gjort av et meget kompetent fagmiljø.

Det er i tillegg behov for en grensegang mot samtykke-kravet innenfor medisinsk forskning. I motsatt fall vil ethvert rettspsykiatrisk forskningsprosjekt måtte søke om særskilt lovhjemmel, slik Olsen-utvalget fikk.

Problematikken er behandlet under Stortingets spørretime (13.10.10, spørsmål nr. 10), og har for øvrig vært omtalt i pressen, se;

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3572909.ece>)

3. Forskning på drap og granskning av drap – valg av tema og kompetanse

Utvalgets gjennomgang av tidligere forskningsbaserte drapsundersøkelser (pkt 3.1) viser at det er gjort en begrenset mengde forskning på drap i Norge. Gjennomgangen viser også at denne forskningen har vært forankret i vidt forskjellige forskningsmiljøer.

Vi er enige i at det er behov for å øke kunnskapen om drap i Norge. Når utvalget foreslår etablering av en permanent forskningsbasert ordning for gjennomgang av samtlige drap i Norge, vil vi påpeke at det er forskjell på forskning på drap og granskning av hvert enkelt drap, feks i form av en (fast) kommisjon. Det dreier seg om to ulike innfallsvinkler til mer kunnskap om samme tema. Kriterier, metode, tidsaspekt, kompetanse og formål vil kunne være meget ulike ved granskning/ gjennomgang av enkeltsaker og ved drapsforskning. En granskning kan relativt raskt gi tilbakemelding til de miljøer som har vært involvert i det enkelte drap. Systematikken ved og kriteriene til et forskningsprosjekt vil kunne bidra til å bedre kvaliteten på helsesektorens voldsrisikovurdering og voldsrisikohåndtering, og kan derigjennombidra til kvalitet på kommisjonens arbeid.

Det er videre av avgjørende betydning at mandatet, enten det dreier seg om forskning eller granskning, er presist. Drap (og annen alvorlig voldskriminalitet) har ulik bakgrunn, er drevet frem av ulik motivasjon, og inntreffer i ulike kontekster. Sett i en slik sammenheng er det eksempelvis vesentlige forskjeller på drap med bakgrunn i organisert kriminalitet, gjengoppgjør, partnerdrap, æresdrap og drap knyttet til strafferettslig utilregnelighet. Videre er det forskjell på å rette oppmerksomheten mot eventuell systemsvikt i hjelpe- og behandlingsapparatet og å rette oppmerksomheten mot eventuell svikt fra politiets side.

Både valg av forskningsmiljø og sammensetning av en eventuell granskningskommisjon avhenger av hvilke problemstillinger en oppdragsgiver mener bør prioriteres. En tilnærming vil kunne være å etablere differensierte granskningskommisjoner for ulike kategorier drap, slik man for eksempel finner differensierte kommisjoner innenfor ulike typer transportulykker (fly, sjø, jernbane).

Sammen besitter de tre kompetansesentrene (Bergen, Oslo, Trondheim) relevant kunnskap på sikkerhets- og rettspsykiatri som antas å være relevant både med tanke på noen av forskningsoppdragene og granskningsoppdragene knyttet til drap, som drap knyttet til strafferettslig utilregnelighet, partnerdrap. Samtidig vil vi understreke at andre fagmiljøer vil kunne ha mer relevant kompetanse innenfor forskning og granskning av andre kategorier drap, som æresdrap, drap med bakgrunn i organisert kriminalitet og gjengoppgjør.